

ANTİKÇAĞ'DA 'PSYKHE' KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ I*

Çiğdem Dürüşken

Etimolojik açıdan bakıldığında, Eski Yunanca bir terim olan «psykhe (ruh)» nin, «psykho-(soluk almak, üfleme; serinletmek, dondurmak; kurutmak)» fiilinden türediği ve ilk anlamının «soluk-hava) olduğu görülür. Diğer anlamları ise şöyle sıralanabilir : Yaşam belirtisi, yaşam, tin; hayalet (Homeros'ta); bir insanın (bedenine karşılık olarak) ruhu veya tini; istencin, tutkuların ve arzuların yerleşik olduğu yer (kalp); zihin, akıl.

Bugün «ruh» kavramıyla karşıladığımız «psykhe» terimi felsefe tarihi içinde her çağın düşünürlerine bağlı olarak çeşitli anlamlar kazanmış, böylece ilk anlamından farklı bir içeriye sahip olmuştur. Sokrates-öncesi düşünürlerin yazıları günümüze ulaşmadığı için, onların düşüncelerini başka düşünürlerden (özellikle Aristoteles ve Theophrastos'tan) değişik yorumlarla öğrenmeye çalışıyoruz. «Psykhe» terimi üzerine yorum yaparken, terimin anlamında meydana gelen değişimleri, o dönemin düşünsel yapısını ve bu yapıyı oluşturan çeşitli motivleri gözönünde tutmak ve kavramın içeriğini geniş bir çerçevede ele almak gerekir. Amacımız bu geniş çerçeve içinde Sokrates-öncesi felsefesinde «psykhe» teriminin geçirdiği evrimi göstermektir.

Antikçağda «psykhe» kavramını açıklamada önemli bir kaynak olan Aristoteles'in *De Anima (Ruh Üzerine)* adlı eserinin I. Kitabında kendinden önceki dönemin görüşleri sergilenmiş ve eleştirilmiştir : Aristoteles'in belirttiğine göre, «psykhe»'ye ait en eski görüş onu «hareket (kinesis) ilkesi» ve «duyum (aisthesis)

* Bu çalışmada bana yardımcı olan Sayın hocam Prof. Dr. Şafak Ural'a teşekkür ederim.

ilkesi» olarak iki açıdan ele alan görüştü. Bu düşünceye göre «Psyke'nin» ayırt edici iki özelliği vardı : Hareket ve duyum. (403b25). Ancak «Psyke» konusunda daha sağlıklı bilgi edinmek için, herşeyden önce, Aristoteles'in gözardı ettiği söylenen¹ önemli bir noktayı incelemek gerekir : «Psyke» kavramının felsefe-öncesi kullanımı ve dinsel bir fenomen olarak ele alınması.

Felsefe öncesi düşüncede, insan ruhu bedenden ayrıldıktan sonra da yaşamını sürdüren canlı bir soluktu ve ölümden sonra var olduğuna inanılmıştır². İlk Eski Yunan düşüncesinde «psyke» insanı canlı tutan ve öldüğünde bedenini terkeden, soluk almakla yakın bağlantılı bir varlık olarak görülmüştür. İlk Yunan düşüncesinin en önemli temsilcilerinden biri olan Homeros'un terminolojisinde «Psyke'nin» iki anlamı vardır: «Yaşam ilkesi» ve «bir ölünün hayali (veya gölgesi) (eidolon)». Homeros'ta «psyke» ölen bir kahramanın ağzından çıkıp giden «yaşam soluğu» olarak ta tanımlanmıştır³. Ayrıca, Homeros'a göre, insanın diyaframında yer alan, düşünmesine ve duyumsamasına neden olan, «psyke»den ayrı olarak ele alman, bir de «thymos (tin, bilinç Latince animus)» vardır. Bu terimin anlamı «istenc, ruh ve zihin»dir. Bazı uzmanlar, Homeros'un, «psyke» teriminin yerine «thymos»u (veya kalp ile bedeninin etkin tepki gösteren diğer organlarına verilen isimleri) kullandığını ileri sürmüşlerdir⁴. Bunun nedeni Homeros döneminde «thymos (bilinç)» ve «psyke (yaşam)» kavramlarının «ruh» kavramının içinde düşünülmüş olmasıdır⁵. «Thymos» terimi «thuo (kurban etmek)» fiilinden türemiştir; kanın sıcak bir şekilde akışına işaret etmektedir. «Thymos» terimi akciğerler, dolayısıyla soluk, kalp ve zihinle bağlantılıdır; ona bilincin ve görme, duyma, dokunma tat

1 Peters, F. E., *Greek Philosophical Terms*, s. 166.

2 Pareti, L., *History of Mankind*, Vol. II. İng. Çev. G. E. F. Chilver, S. Chilver, s. 235.

Bu inanç çegitli halkların cenaze törenleriyle ilgili ritüelleriyle de kanıtlanmıştır.

3 Peters, F. E., a.g.e., s. 166.

Ruhun bedeninin baş kısmıyla olan bu bağlantısına ilişkin görüş sonradan ruhun beyinde yerleşik olduğunu belirten teoriye esin kaynağı olacaktır.

4 Jaeger, W., *The Theology of Greek Philosophers*, s. 74.

5 Jaeger, W., a.g.e., s. 81.

alma, koku alma gibi duyumların kaynağı olarak bakılır⁶. «Thymos» duygular ve düşünceler değiştiğinde değişebilen, dinamik, gidip gelen bir soluk, daha doğrusu, kanla karışık bir soluktur. Acak solunan dış hava değildir; beden hastalanınca azalan, bedenin iyileşmesiyle artan bir havadır. Kanla karışık olmasından dolayı onun, bedendeki buharla da ilişkili olduğu düşünülmüştür⁷. «Psyche»nin anlamı ise somut ve algılanabilen özellikte bir soluktur.

Görüldüğü gibi, bu iki terim birbirinden anlamca çok farklıdır. Burada, özellikle şu noktaya dikkat edilmelidir: Homeros destanlarında terimlerin asıl anlamı olarak belirtilen anlamlar Eski Yunanca terimlerin sonradan kazandıkları ikincil anlamlarıdır⁸. Bu nedenle bu döneme ilişkin yorum yaparken bu durumun gözönünde bulundurulması yararlı olur.

Homeros'tan sonra «psyche» kavramını kullanan diğer bir düşünür-şair Pindaros'tur. Pindaros'a göre, «her insanın bedeni ölümün güçlü çağrısına boyun eğer. Ancak yaşamdan geriye bir hayal (eidolon) kalır. Çünkü bir tek bu hayal tanrısal kökenlidir. İnsanların uzuvları etkin durumdayken bu hayal uyur, insanın uyuduğu sırada ise ona neşe ve üzüntü yaratacak tanrısal kararları bildirir»⁹. Buradan anlaşılacağı üzere, Pindaros için, insanın yaşamı boyunca bedeninde uyur halde olan ikinci bir «ben (veya hayal)» bulunur ve bu «ben», insanın ölümüyle beraber rüyalarında işler duruma geçer. Bu düşüncede insan ruhunun tanrısal kökenli olarak açıklandığı gözlemlenir¹⁰.

İ. Ö. 6. yy. Orphik epiklerinde rastlanan «psyche» kavramı ise, Homeros ve Pindaros'ta olduğundan daha değişik bir içeriğe sahiptir. Burada «psyche», rüzgarın soluğunda taşman, insanın doğumunda içine nüfuz eden bir özellik taşımaktadır¹¹. Bu inanç daha sonra Anaksimenes ile ortaya çıkacak olan «havayı bir yaşam ilkesi» olarak gösteren felsefi bir anlayışa öncülük etmiştir.

6 Kerferd, G. B., «Psyche», *The Encyclopedia of Philosophy*, Vol. 6, s. 512.

7 Reeves, J. W., *Body and Mind in Western Thought*, s. 26-27.

8 Jaeger, W., a.g.e., s. 74.

9 Pindaros, frag. 131.

10 Jaeger, W., A. C. E., a. 76.

11 Jaeger, W., a.g.e., s. 79.

İnançları ekstasis'e (esrime) dayanan orpheizm'de ruhun sadece «bedenden dışarıda» olduğu zaman gerçek yapıma kavuştuğuna inanılmıştır. «Psykhe» burada, Homeros'ta olduğu gibi «ben»in silik bir kopyası olmaktan öte, arınmalar (katharmoi) ve dinsel ayinler (orgia) ile yüce yapıma kavuşacak olan, gücü açısından sınırlı bir tanrıdır¹².

Felsefe-öncesi düşünceden, felsefi düşünceye geçişle birlikte; Aristoteles'e göre, tüm Sokrates-öncesi doğa araştırmacılar «psykhe»yi ya «hareket (kinesis)» ya da «duyum (aisthesis)» ilkesi olarak ele almışlardır. Canlıların hareketleriyle ilgilenenler «psykhe»yi «en üstün motiv» olarak düşünmüşlerdir. Bu kavramı «bilışsel» ve «algısal» olarak inceleyenler ise, onu «ilk ilkeleriyle (arkhe)» özdeşleştirmişlerdir¹³.

Sokrates-öncesi doğa araştırmacılarının ilki olan Thales'e göre, «psykhe» bir anlamda «hareket (kinesis)» ilkesidir; çünkü o, harekete yol açan gücün, ruhun varlığını kanıtladığını düşünmüştür. Hatta Thales, demiri harekete geçirmesinden dolayı, miknatısın bile bir ruhu olduğunu belirtmiştir¹⁴. Thales'in, ruhu «hareket ilkesi» olarak görmesi, Homeros'tan beri süregelen ruh anlayışının bir ürünüdür. Yukarıda belirtildiği üzere, Homeros'ta «psykhe» kavramı bilincin ve yaşamın tek kaynağıdır. Bir insan yaşıyorsa, uzuvlarını hareket ettirebilir ve dolayısıyla başka şeyleri de harekete geçirebilir; baygımsa, ruhu çekilmiş ve eylem yapamaz duruma gelmiş demektir; öldüğünde ise, ruh her zaman için insanın baygın olduğu zamanki durumundadır ve Homeros'ta olduğu gibi sadece bir gölgedir; çünkü bedenden ayrılmıştır, yaşam ve hareketli artık oluşturamaz¹⁵. Thales'in, ruhu «hareket ilkesi» olarak ele alması felsefi olmayan bir animizme bağlıdır¹⁶. Ancak onun anlayışına göre, miknatıs kendini hareket ettiremez ve kendi kendini değiştiremez. Miknatıs sadece dışsal bir nesnedir. Buradan, Thales'te, ruha sahip olan nesnelere sınırlı bir hareket gücü olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra Thales «herşey tanrılarla do-

12 Burnet, I., *Early Greek Philosophy*, s. 81-82.

13 Cherniss, H., *Aristotel's Criticism of Pre Socratic Philosophy*, s. 293.

14 Aristoteles, *De Anima*, 405a20.

15 Kirk, G. S., J. E., Raven, *The PreSocratic Philosophers*, s. 95.

16 Kirk, G. S., J. E., Raven, a.g.e., s. 95.

ludur» diyerek kendi kendine hareket eden şeyleri tanrılarla açıklamaya girişmiştir. Aslında, onun cansız şeylerde bile bir ruh olduğuna inancı, bütün dünyanın bir değişim ve hareket gücü sergilediğini ve, bu gücün sürekliliği ve genişliği gözönünde bulundurulacak olursa, ruhun içkin olduğu evrenin, tanrısal olduğunu kanıtlamaya yeter¹⁷.

Thales'ten sonra gelen Sokrates-öncesi doğa araştırmacılarından, özellikle Anaksimandros, Anaksimenes ve Anaksagoras'm, «psykhe»yi Homeros'ta olduğu gibi, soluk-hava anlamında ele aldığı görüyoruz. Bu görüş onların maddeci anlayışlarına da uygundur; çünkü maddenin en iyi ve en parlak biçimi havadır¹⁸. Aristoteles *De Anima* adlı eserinde ruhu, «hava» anlamında ele alan düşünürlere değinir ve bunlar arasında özellikle Diogenes'in adını vererek şöyle der : «Diogenes ve diğer düşünürler ruhun mükemmel unsurlardan oluştuğunu ve en son ilke olduğunu dikkate alarak onun hava olduğunu belirttiler»¹⁹. Aristoteles'in sözettiği bu düşünürler «pyskhe ile hava» arasındaki ilgiyi açıkça belirtmiş ve yaşamın bu ilgiye bağlı olduğunu kesin olarak dile getirmişlerdir.

«Psykhe»nin felsefe tarihi içinde geçirdiği evrimde Anaksimenes'in ayrı bir yeri vardır; çünkü bu düşünürle birlikte «psykhe», bedeni birarada tutan» bir ilke olarak ele alınmıştır. Anaksimenes'e göre «kozmik hava» ile «soluk-hava» birbirine benzer; hava anlamında ele alınan ruhun, insan bedenini bir bütün olarak sarması gibi, atmosfer ve hava da bütün dünyayı bu şekilde sarar²⁰. Bu anlayışta bir soluk-hava olarak ele alınan ruh kavramı, temelde, ruhun solukla özdeş kılındığı ve insanın duygusal ve zihinsel yaşamıyla ilgili olan «thymos»a benzetildiği arkaik görüşle bağlantılıdır. Ayrıca Anaksimenes'in düşüncesinde ruhun bedeni birarada tutması, kosmosu saran havanın ilk ilke olduğunu düşünmesine yol açan belki de en önemli nedendir²¹.

17 Kirk, G. S., J. E. Raven, a.g.e., s. 95.

18 Popper, K. R., J. C., Eccles, *The Self and its Brain*, s. 160.

19 Aristoteles, a.g.e., 405a21.

20 Kirk, G. S., J. E. Raven, a.g.e., s. 161.

21 Kirk, G. S., J. E. Raven, a.g.e., s. 161.

«Psykhe»nin hava gibi hafif bir şey olduğu görüşünde birleşmekle birlikte, ilk kez Anaksagoras «psykhe» ile «nous(zihin)» ayrımını getirmiş ve bunların birbirinden farklı olduğunu ileri sürmüştür. Anaksagoras, sadece «nous»u herşeyin üstünde ve temel ilke olarak görmüştür. Ona göre «nous» şeylerin en arınmış ve en saf biçimidir; herşeyin bilgisini içerir ve en büyük güce sahiptir. Ayrıca «psykhe (yaşam)»'ye sahip olan herşeyi (en büyük ve en küçük varlıkları) yönetir²². Aristoteles, Anaksagoras'm düşüncesine göre, «nous»un, pratik intellekt anlamında, her hayvanda ve her insanda bulunmadığını belirtmiş; ayrıca Anaksagos'm, «her çeşit tek tek canlılarda varolduğuna» dikkat çektiği şeyin «psykhe» olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır²³.

Sokrates-öncesi düşünürlerden Herakleitos ise varolan herşeyin hareket halinde olduğunu ileri sürerek bu hareket ilkesine «psykhe» demiştir. Aristoteles, Herakleitos'un, ruhu «hareket ilkesi» olarak görmesinin nedenini, birçok düşünürde olduğu gibi, «hareket eden bir şeyin sadece hareket eden bir şey tarafından bilinebileceği» ilkesine bağlı olmasıyla açıklamıştır²⁴. Herakleitos'a göre «psykhe» ateşten oluşmuştur ve sürekli bir akış halindedir. Bu konuda düşüncelerini dile getiren *Aristotel's Criticism of Pre-Socratic Philosophy* adlı eserin yazarı H. Cherniss'e göre, Herakleitos'un ruhu «ateş»e benzetmesinin nedeni, ateşin, sürekli bir akışın en saf ve en yüce ifadesi olmasıdır; bu tanımın altında epistemolojik ve psikolojik başka bir temel aramak yanılığa yol açar²⁵.

«Psykhe» konusundaki görüşleri diğer düşünürlerle aynı doğrultuda olan Krotonlu Alkmeon'a göre «psykhe», ölümsüz varlıkların ilkesidir ve bu özelliği de sonsuz hareket gücünden kaynaklanmaktadır. Platon'un, kalbi «bilincin» yerleşik olduğu bir yer olarak görmesinde Alkmeon'un düşüncelerinin önemli bir yeri olduğu söylenir²⁶.

«Psykhe» konusunda ilginç bir görüş de Samoslu Hippo'ya aittir. Hippo ruhu «nem» olarak açıklamıştır. Bu anlayış, Aristote-

22 Aristoteles, a.g.e., 405a10-15.

23 Cherniss, H., a.g.e., s. 293.

24 Aristoteles, a.g.e., 405a30.

25 Cherniss, H., a.g.e., s. 298.

26 Cherniss, H., a.g.e., s. 298.

les'e göre, «bütün canlıların tohumlarının ıslak bir yapıda olması» inancından türemiş gibidir²⁷. Hippo ruhun, «kan» olduğunu ileri sürenlere karşı, ruhun temeli olan tohumun (spermaton), kan olmadığını belirterek yanıt vermiştir²⁸.

Kritias ve bazı düşünürler ise ruhun «kan» olduğunu konusunda ısrar etmişlerdir. Onlara göre «duyum» ruhun ayırıcı özelliğidir ve bu özellik kanın yapısı gereğidir²⁹.

Aristoteles'in en eski görüş olarak ileri sürdüğü, «psykhe»nin «hareket ve duyum ilkesi» olarak ele alınmasını gerçek anlamda Atomcular ve Empedokles'te buluruz³⁰. Atomcular herşeyin ilk ilkesinin «atomlar» olduğunu ileri sürerek «psykhe»yi hareket ilkesi olarak görmüşlerdir. Onlara göre ruh, beden boyunca yayılmış olan çok ince ve çok hareketli atomlardan oluşmuştur ve herşey gibi o da maddi bir yapıdadır. Zihin ise ruh atomlarının bir yerde toplanması sonucu oluşmuştur. Bu nedenle «düşünce» duyuma benzer bir süreçtir ve ruh ile zihin atomlarının dışarıdan gelen diğer atomlarla çarpışmasından oluşmuştur.

Atomculuğun kurucusu sayılan Leukippos «psykhe» anlayışında Herakleitos'un görüşlerini, atomculuğun genel kuramı olarak benimsemiştir. Herakleitos'ta «ateş» küresel atomlardan oluşmuştur. Leukippos için de ruhu oluşturan atomlar küresel olmalıdır; çünkü bu tür yapıdaki atomlar herşeyin içine kolayca nüfuz edebilir ve kendi kendilerini hareket ettirdikleri gibi, diğer şeyleri de kolaylıkla harekete geçirebilirler³¹.

«Psykhe» ile ilgili görüşlerini Leukippos'tan miras olarak alan Demokritos'a göre de ruh ateşten oluşmuştur ve ateş gibidir; küresel atomlardan oluştuğu için de çok hareketlidir³². Ruh atomlarının hareketliliği ve dışsal objelerin atomları ile kurulan ilişkiler bedenin hareketine sebep olur. Bunun sonucunda bedendeki ruh harekete geçer ve duyum oluşur³³. Aristoteles, Demokritos'ta

27 Aristoteles, a.g.e., 405b5.

28 Aristoteles, a.g.e., 405b5.

29 Aristoteles, a.g.e., 405b10.

30 Kirk G. S., J. E. Raven, a.g.e., s. 422.

31 Bailey, C., *The Greek Atomists and Epicurus*, s. 102.

32 Bailey, C., a.g.e., s. 102.

33 Bailey, C., a.g.e., s. 158.

«ruh (psykhe)» ile «zihnin (nous)» özdeş olduğunu vurgular³⁴. «Nous» ise bedeninin bir kısmında toplanmış olan ruh atomlarının uyumlu birliğinden oluşmuştur ve düşüncenin yerleşik olduğu yerdir³⁵. Bu, fizyologlar arasında geleneksel olan bir görüştü, ancak ilk kez atomcu kuramla dile getiriliyordu³⁶.

«Psykhe» konusunda bir başka önemli görüş ise Empedokles'e aittir. Bu düşünürü göre «psykhe», «duyum (aisthesis)» ilkesi olarak ele alınmıştır. Empedokles'te ruh, fiziksel objeleri algılayan duyumla özdeşdir. Aristoteles bu özdeşliğin ardında şu düşüncenin yattığını belirtmiştir : Eğer ruh biliyorsa, bilen bir maddeden oluşmuş olması gerekir³⁷. Ancak Aristoteles'in, Empedokles'in, ruhun duyuma benzerliğine ilişkin düşüncesini ileri sürerken, bunu sadece duyumun oluşma sebebini açıklamak için yaptığı, başka bir amacının olmadığı söylenir³⁸. Empedokles'e göre ruh, arkhe olarak ileri sürdüğü dört elementin mükemmel bir karışımı olan «kan(aimatos)»dır. Ancak Empedokles *Katharmoi (Arınmalar)*³⁹ adlı eserinde, «psykhe»yi «günah işlemesi sonucu bu dünyadan sürgün edilmiş bir daimon» olarak göstermiştir⁴⁰. Bu daimon «maddi dünyanın sarp yollarında» birçok değişik biçimlere bürünecektir : İlk önce «hava» onu denize doğru üfleyecek, sonra «deniz» onu toprağın üstüne kusacaktır; «toprak» ise onu parlak güneş ışınlarına doğru fırlatacaktır; «güneş» de onu havanın girdabına geri püskürtecektir; böylece birinden birine gidip duracaktır. Bütün varlıklar onu küçümseyecektir⁴¹. Bu görüş, onun, dört elementin

34 Aristoteles, a.g.e., 404a27.

35 Bailey, C., a.g.e., s. 158.

36 Bailey, C., a.g.e., s. 158.

Demokritos ve Epikuros ruhun iki kısmı olduğunu ileri sürdüler ve bunları şöyle adlandırdılar : Göğüste yerleşik olan kısım to logikon (Lat. animus); bu düşünceyle ilgilidir. Bedenin bütününe yayılan kısım «to alogikon (Lat. anima); bu kısım da duyum ve hareketle ilgilidir. Ancak ne Demokritos ne de Epikuros bu iki kısım ile ilgili açıklayıcı bilgi vermediler bkz. Bailey, C., a.g.e., s. 161.

37 Aristoteles, a.g.e., 405a30.

38 Peters. F. El., a.g.e., s. 169.

39 Empedokles'in bu eseri orphik pletizm hakkında bilgi sahibi olduğumuz en eski Grek şifrinin günümüze ulaşmış olan tek örneğidir

40 Jaeger, W., a.g.e., s. 145.

41 Jaeger, W., a.g.e., s. 145.

mükemmel bir karışımı olarak gösterdiği ruh düşüncesiyle kendi içinde bir çelişki yaratmaktadır. Empedokles'in bu görüşü orphik inançlarla yakından bağlantılıdır. Orphik kaynaklı ruha ilişkin mitoslarda, ruhun önceden varolduğu ve çeşitli maddi (ölümlü) biçimlere bürünerek göçler geçirdiğine inanılır. Ayrıca, bu inanç Hesiodos'un, ölen kişilerin ruhlarının bu dünyada daimonlar olarak yaşam sürdüğüne ilişkin inancına benzemektedir⁴².

Pythagorascılar için «psykhe (ve nous)» «sayılar»ın bir özelliği; çünkü, onlara göre, gerçeklik sayılarda bulunmaktaydı. Pthagoraseilerin bazıları ruhun havadaki zerrecikler olduğunu bazıları ise bu zerrecikleri harekete geçiren şey olduğunu düşünmüşlerdi⁴³. Bazı Pythagorascılar da «psykhe»yi bir «harmonia (uyum)» olarak görmüştü. «Harmonia» karşıtların birliği ve beden karşıtlıklardan oluşmuştu⁴⁴. Bu görüş birçok felsefe okulu tarafından benimsenmişti. Ancak «harmonia» teriminin Pythagorascı olmasına ve bu kuramın Pythagorascı eğilimler taşımasına karşın, bu görüşün, «harmonia» terimini insan bedenindeki karşıtlıkların dengesi (isonomia) demek olan «sağlığı» açıklamak için kullanılan Alkmeon ve diğer bazı düşünürlerden geldiği de ileri sürülmüştür⁴⁵. Aristoteles'e göre, Empedokles için de «psykhe» bir «harmonia»dır⁴⁶.

Pythagorascı çevre içinde «psykhe»ye ilişkin bir başka görüş ise, Pindaros'un düşünceleriyle oldukça yakın bir ilişki içindeydi. Bu görüşe göre, «psykhe»nin tanrısal yapısı herşeyden farklıdır. Bu görüşe göre, tanrısal kökenli ruh, beden öldükten sonra kendi başına yaşamını sürdürür. Ruhun işlevi en iyi şekilde bedenin hareketsiz, kendisinin ise işler durumunda olduğu rüyalarda görünür.

Herodotos bazı Eski Yunan düşünürlerinin «ruhun ölmezliği» ve «başka bedenlere geçiş» ile ilgili kuramları Mısırlılardan aldıklarını belirtir⁴⁷. Bu düşünürler arasında Pythagorascıların yeri

42 Jeeger, W., a.g.e., s. 145: (Hesiodos'un bu inancı *Erga kai Hemera*, 121 de görülür).

43 Aristoteles, a.g.e., 404a16.

44 Aristoteles, a.g.e., 404a27.

45 Butler, I., a.g.e., s. 295.

46 Aristoteles, a.g.e., 407b27.

47 Herodotos, *Historiai*, II, 123.

önemlidir. Ruhun göç etmesi onların öğretilerinin mistik yanını oluşturmaktadır. Pythagoras'm kendisi de bu kurama inanıyordu ve Diogenes Laertius'un bildirdiğine göre, kendisini dört kez inkarnasyon geçirdiğini ileri sürüyordu⁴⁸. Ruhun göç edışıyle ilgili çeşitli inançları ilk kez Pythagorasçılarm Eski Yunanistan'a getirdiğine inanan Porphyrius *Vita Pythagorai (Pythagoras'ın Yaşamı)* adlı eserinde, Pythagoras'm «ruhun ölümsüz olduğunu» ileri sürdüğünü «sonra da çeşitli biçimlere dönüştüğünü ve hiçbir şeyin aslında yeni olmadığını» belirttiğini yazar. Ayrıca, yine Porphyrius'un bildirdiğine göre Pythagoras bütün canlılara akraba olarak bakmakta ve ruhun bir birlik, tek bir kütle olduğuna inanmaktadır⁴⁹. Pythagosçuların «ruhun göç edışı» üe ilgili kuramları, Platon'un «ruh ve beden»e ilişkin görüşlerine ve «ruhun bedende hapis olduğu» metaforuna büyük bir etki yaptığı düşünülebilir. Özellikle bu kuramların, Platon'un «anemnesis (anımsama)» kuramına olan benzerliği ilgi çekicidir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Homeros döneminde «psyhe» ile ilgili felsefe-öncesi görüşlerin, felsefe tarihi içinde değişik boyutlarda ele alındığını ve «psykhe» teriminin önceki kullanımlarından daha farklı anlamlar kazandığı gözlemlenir. İlk anlamı «soluk» olan ve maddi bir yapıya sahip olduğu düşünülen «psykhe», Sokrates-öncesi düşünce tarihi içinde gittikçe ilk anlamından daha ince ve daha hafif bir anlayışa kendini bırakmış; «hareket»in ve «bilgi»nin kaynağı olarak görülmüştür. Özellikle Sokrates'ten sonra gelen filozofların konuyla ilgili görüşlerini anlayabilmek ve felsefe tarihinde önemli bir sorun olan «ruh-beden ikilemi» üzerine değerlendirmeler yapabilmek için «psykhe» kavramının en yalın anlamından başlayarak geçirmiş olduğu anlamsal aşamaları çok iyi belirlemek gerekir.

48 Kirk, G. S., J. E. Raven., a.g.e., s. 223.

49 Peters, F. E., age, s. 170.

K A Y N A K Ç A

- ARISTOTELES, *De Anima*, I, (transt. W. S. Hett), London, 1957, (Loeb).
- BAILEY, C, *The Greek Atomists and Epicurus*, London, 1928.
- BURNET, J., *Early Greek Philosophy*, London, 1930.
- CHERNISS, H., *Aristotele's Criticism of Presocratic Philosophy*, Baltimore, 1935.
- CORNFORD, F. M., *Greek Religious Thought (From Homer to the Age of Alexander)*, London, 1923.
- DIELS, H., *Doxographi Graeci*, Berlin, 1929.
- DIOGENES LAERTIUS, *Lives of Eminent Philosophers*, (transt. R. D. Hicks), London, 1966, (Loeb).
- GUTHRIE, W. K. C, *In the Beginning (Some Greek Views on the origins of life and the early stage of man)*, London, 1957.
- RACK, R. K., *God in Greek Philosophy*, Princeton, 1931.
- JAEGER, W., *The Theology of the Early Greek Philosophers*, Oxford, 1967.
- KIRK, G. S., J. E. RAVEN., *The Presocratic Philosophers*, Cambridge, 1957.
- PARETI, L., *History of Mankind (Cultural and Scientific Development)*, Vol. II (transt. Guy. E. F. Chilver, S. Chilver), London, 1965.
- PETERS, F. E., *Greek Philosophical Terms*, London, 1967.
- POPPER, K. R., J. C. ECCLES., *The self and its Brain*, Germany, 1977.
- REEVES, J. W., *Body and Mind in Western Thought*, Penguin, 1958.
- ROHDE, E., *Psyche*, Tübingen, 1910.